

Emoties en gevoelens als determinanten van gedrag

Valenard R.P. Gerards

Universiteit van Utrecht

Afdeling Communicatiekunde

Liberal Arts & Sciences

Abstract

Dit artikel onderzoekt het effect van een negatieve versus positieve bron op het beoordelingsgedrag van Nederlandse studenten bij controversiële stellingen over politieke en maatschappelijke onderwerpen. Een theoretische koppeling wordt gemaakt tussen taalpsychologisch onderzoek naar attitude en gedrag enerzijds en neurowetenschappelijk onderzoek naar emoties en gevoelens anderzijds, met als doel om de naar de achtergrond geschoven rol van emoties en gevoelens in taalverwerkingstheorieën te belichten. Onder drie studentengroepen worden stellingtype, attributietype en stellingblokttype gemanipuleerd om erachter te komen hoe negatieve en positieve stellingen beoordeeld worden als deze zijn voorzien van een negatieve of positieve bron, of helemaal geen bron. Uit het experiment blijkt dat er een significant interactie-effect is tussen stellingtype, attributietype en stellingblokttype. Studenten beoordelen controversiële stellingen waar zij het niet mee eens zijn negatiever bij een negatieve bron en positiever bij een positieve bron, terwijl het bij controversiële stellingen waar studenten het wel mee eens zijn niet uitmaakt wat voor type bron er wordt vermeld. Studenten beoordelen de stellingen in dit geval ongeveer even positief. Bovendien bleek dit beoordelingspatroon bij de groep studenten met bronvermeldingen extremer te zijn dan bij de controlegroep zonder bronvermeldingen. Echter, tegen de verwachting in waren de scores van de groep studenten waarbij de positieve en negatieve bronvermeldingen omgekeerd waren, veel neutraler dan die van de controlegroep. Dit artikel suggereert dat de resultaten een affectieve basis hebben en benadrukt de noodzaak om nieuwe metaforische visies op taalverwerking te ontwikkelen, waarin de rol van emoties en gevoelens meer op de voorgrond wordt geplaatst.

Inleiding

Dit artikel onderzoekt het effect van een negatieve versus positieve bron op het beoordelingsgedrag van Nederlandse studenten bij controversiële stellingen. Het primaire doel is om te onderzoeken hoe studenten controversiële stellingen beoordelen en hoe een bronvermelding van rechts-populistische politici en maatschappelijk kritische cabaretiers invloed heeft op dit beoordelingsgedrag. Het secundaire doel is om een theoretische koppeling te maken tussen dit beoordelingsgedrag en de rol

van emoties door inzichten uit taalpsychologisch onderzoek naar attitude en gedrag te integreren met inzichten uit neurowetenschappelijk onderzoek naar emoties en gevoel bij taal. De aanleiding hiervoor is dat de relatie tussen taal en emotie in de taalwetenschappelijke literatuur nog beperkte aandacht heeft gehad (Van Berkum, 2011), terwijl uit recent neurowetenschappelijk onderzoek blijkt dat die relatie heel evident aanwezig is (Van Berkum e.a., 2009). Veel taalpsychologische modellen plaatsen de rol van emoties en gevoel vaak nog op de achtergrond. Er is daarom een urgentie om met nieuwe inzichten het belang van de rol van emoties en gevoel te heroverwegen.

Het artikel zal eerst beargumenteren dat de relatie tussen taal en emotie in de taalwetenschappelijke literatuur beperkte aandacht heeft gehad vanwege bepaalde metaforische benaderingen op taalverwerking. Vervolgens wordt er gesuggereerd dat de mens een affectief systeem bezit, waaruit emoties en gevoelens via taal en gedrag tot uiting komen. Daarna wordt er ter illustratie van het metaforenprobleem aandacht besteed aan het *Integrative Model of Behavioral Prediction* (IMBP) van Fishbein en Yzer (2003), een taalpsychologisch model uit de persuasieliteratuur. Bovendien wordt er vanuit het IMBP de nadruk gelegd op de relatie tussen emoties, attitudes en gedrag. Hierna wordt er beargumenteerd hoe de attitude ten opzichte van een bronvermelding van rechts-populistische politici of maatschappelijk kritische cabaretiers invloed kan hebben op het beoordelingsgedrag van Nederlandse studenten bij controversiële politieke en maatschappelijke stellingen. Controversiële stellingen zijn stellingen waarvan er over de inhoud grote meningsverschillen bestaan en waarvan er zeer positieve en zeer negatieve beoordelingen verwacht kunnen worden. Hieronder vallen dus negatieve en positieve stellingen. Ten slotte worden de resultaten van het experiment besproken en geïnterpreteerd in het kader van het affectief systeem en wordt de noodzaak benadrukt om na te denken over nieuwe theoretische modellen waarin het affectief systeem een belangrijkere rol op zich neemt.

De beperking van een metaforische kijk op taal

In zijn oratie *Zonder gevoel geen taal* (2011) beargumenteert Van Berkum dat de traditionele focus van taalwetenschappelijk onderzoek bij de vraag ligt hoe mensen taal begrijpen en communiceren en wat hiervan de achterliggende mechanismen in het brein zijn. In taalpsychologische theorieën worden deze mechanismen vaak gepresenteerd aan de hand van metaforen. Hiervan zijn de machine- en computermetafoor de meest voorkomende. Denk bijvoorbeeld aan het zinsontleedmachientje (bv. Lewis, Vasishth & Van Dyke, 2006; Gibson & Pearlmutter, 1998; Fodor, 1995; Fromkin, e.a., 2000), het TCP/IP-protocol, ofwel het zender/ontvanger-model (bv. Van Berkum, 2011; Weaver, 1949), de harde schijf of het werkgeheugen (bv. Stahl, Jacobson, Davis, & Davis, 1989), en de rekenmachine (bv. Kintsch, 2000), maar denk bijvoorbeeld ook aan psychofilosofische metaforen, zoals het emotionele versus het rationele brein (bv. Hoeken e.a., 2009). Het voordeel van

dergelijke metaforen is dat het een inzichtelijke, verfrissende kijk creëert op de mechanismen achter het interpreteren en communiceren van taal. Een metaforische focus genereert belangrijke ideeën en theorieën waar men anders niet op zou komen. Het nadeel is echter dat de focus vanuit bijvoorbeeld een machine- of computermetafoor andere belangrijke aspecten van taalverwerking versluiert, omdat die aspecten niet direct in zulke metaforen passen (Morgan, 2006). Het menselijk denken wordt in persuasieonderzoek bijvoorbeeld vaak ingedeeld in ratio en emotie (Hoeken e.a., 2009), waarna de focus wordt gelegd op de rationaliteit van het brein. De beperking van deze tweedeling is echter dat theorieën die gericht zijn op de beïnvloeding van het rationele brein, andere aspecten zoals emoties en gevoel vaak ten onrechte als minder belangrijke, distale achtergrondvariabelen presenteren, zoals later in dit artikel wordt geïllustreerd. Een metafoor zorgt er dus voor dat aspecten binnen haar focus op de voorgrond worden geplaatst en aspecten buiten haar focus naar de achtergrond worden gedrukt (Morgan, 2006).

Betekenisgeving aan taal en het affectief systeem

De taalverwerkingsprocessen in het brein worden niet alleen geregeld door de rationele taalverwerkingsmachinerie die bijvoorbeeld 'neutrale' wereldkennis opslaat of non-affectieve informatie uitwisselt. Van Berkum e.a. (2009) noemen dit ook wel *cold cognitions*. Deze processen hebben ook een affectieve kant die bijvoorbeeld een negatieve of positieve gevoelsevaluatie koppelt aan wereldkennis en gevoelsbetekenissen aan taaluitingen, ofwel de *hot cognitions*. Men kan bijvoorbeeld van een gezondheidsbrochure neutrale informatie verwerken over de kenmerken van een ziekte en de bijbehorende sterfte- en ziektecijfers analyseren (*cold cognitions*), maar kan daarbij ook negatieve gevoelens, zoals walging, angst of onzekerheid opwekken die een affectieve betekenis geven aan die informatie (*hot cognitions*). Het opnemen van kennis gaat altijd gepaard met een affectieve evaluatie van die kennis en dat is terug te leiden naar de biologische evolutie van wat Van Berkum (2011) het *affectief systeem* van de mens noemt. Hij beargumenteert dat het affectief systeem mensen beweegt en in leven houdt. Het is het resultaat van biologische evolutie en heeft zich ontwikkeld uit fundamentele biologische basisbehoeften, zoals eten, drinken, slapen, seks, veiligheid en primitieve sociale behoeftes die daaruit voortvloeien (Van Berkum, 2011). Het affectief systeem waar de moderne mens mee is uitgerust, is daarnaast uitgebreid met meer ontwikkelde belangen, voorkeuren, waarden en attitudes die soms zo vanzelfsprekend zijn dat men er niet van bewust is dat het gedrag hierdoor wordt beïnvloed. Het affectief systeem beperkt zich dus niet alleen tot de observeerbare, heftige en kortstondige reacties die men vaak met het woord 'emotie' associeert, zoals woede en vrolijkheid. Ook de milde vormen van de gemoedstoestand bepalen hoe men omgaat met zaken en gebeurtenissen en wat voor attitudes en voorkeuren men heeft ten opzichte van de wereld om zich heen (Van Berkum, 2011).

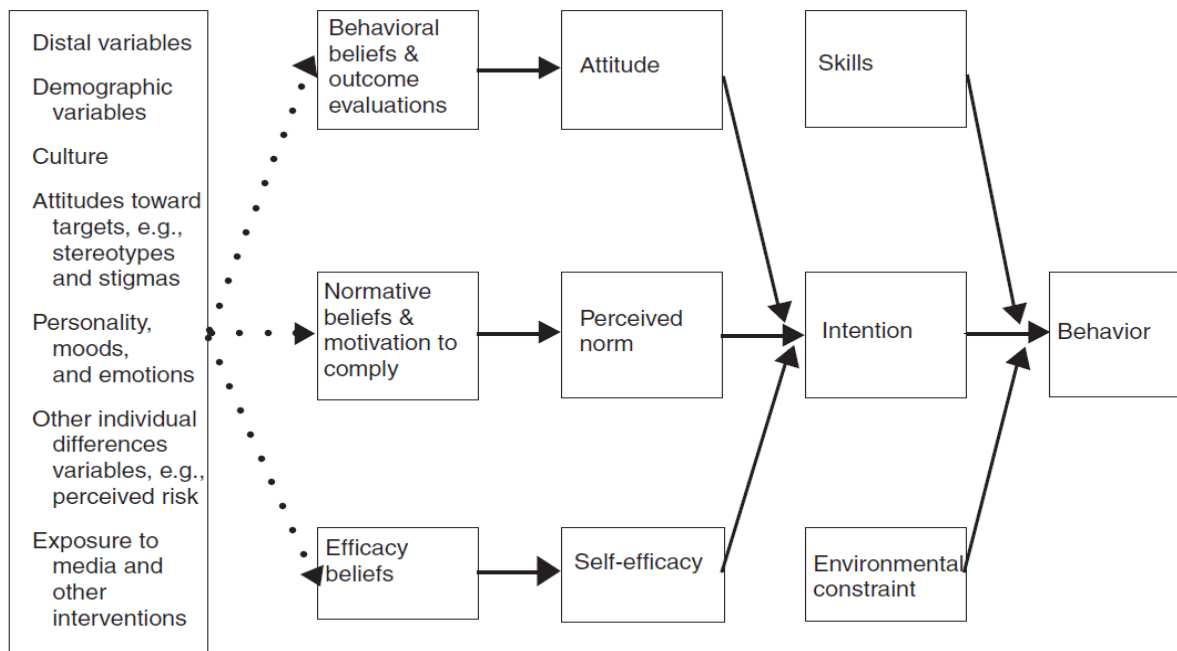
Ook taal wordt volgens Van Berkum (2011) gekleurd door belangen, voorkeuren, attitudes en waarden. Dat hebben Van Berkum e.a. (2009) onderzocht door de hersenactiviteit van proefpersonen met een elektro-encefalogram (EEG) te meten tijdens het lezen van controversiële stellingen die in strijd waren met hun waardensysteem. In dit onderzoek lazen strenge Christenen een aantal stellingen die inconsistent waren met hun Christelijke waarden, zoals *'Ik vind dat euthanasie een acceptabele zaak is'*. Niet-gelovigen kregen dezelfde behandeling, maar kregen de omgekeerde variant, zoals *'Ik vind dat euthanasie een onacceptabele zaak is'*. Bij beiden groepen werd direct na het horen van het waardegeladen woord (*(on)acceptabele*) een N400-effect in de hersenen waargenomen. Dit effect wordt teweeg gebracht als men bij het verwerken van zinnen een onverwacht woord tegenkomt. In dit experiment trad het N400-effect op wanneer de stelling in strijd was met de persoonlijke waarden. Hieruit concluderen Van Berkum e.a. (2009) dat moreel bezwaarlijke stellingen een affectieve reactie uitlokken. Dit onderzoek geeft aan dat persoonlijke waarden sterk van invloed zijn op de manier hoe taal ervaren wordt. Het verwerken van taal is niet alleen een kwestie van zinnen ontleden of kennis opnemen; het wekt ook gevoelens op die het product zijn van een reflectie op de persoonlijke belangen, voorkeuren, waarden en attitudes.

Een opmerkelijke observatie bij deze relatie tussen taalverwerking en het affectief systeem is dat er een *negativity bias* optreedt bij blootstelling aan negatieve informatie. Dit houdt in dat negatieve informatie 'harder aankomt' dan neutrale en positieve informatie (Van Berkum e.a., 2009; Putrevu, 2010). Van Berkum e.a. (2009) vonden dat waarde-inconsistente stimuli leiden tot een sterke *late positive potential* (LPP), terwijl er een matigere LPP-effect optreedt bij waardeconsistente stimuli. Een LPP-reactie is een neurale reactie kort na het horen van emotiegeladen informatie. Van Berkum e.a. (2009) ondersteunen dus het gegeven dat negatieve stimuli een krachtiger effect hebben. Dit gegeven is ook te herleiden naar de biologische evolutie waar Van Berkum (2011) over spreekt. Het idee is dat de mens is voorgeprogrammeerd om te overleven en de neiging heeft om negatieve prikkels te vermijden, ten doeleinde om de overlevingskans te vergroten. In de fundamentele zin gaat het dan om het vermijden van honger, pijn en dergelijke fysiologische verschijnselen, maar het gaat ook om de meer subtiele prikkels die bijvoorbeeld ontstaan bij een meningsverschil, een afgeslagen verzoek, en andere situaties met een potentie tot negatieve prikkels. Men heeft de neiging om extra aandacht te geven aan situaties met potentieel negatieve gevolgen dan situaties met positieve gevolgen, omdat het laatste in overeenstemming is met de motieven en waarden van het affectief systeem, terwijl negatieve gevolgen hier juist van afwijken. Zulke afwijkingen wekken neurale reacties op: emoties en gevoelens die mensen bewegen om het nare te voorkomen.

The Integrative Model of Behavioral Prediction

De vraag welke attitudes, overtuigingen en andere factoren aanzet tot bewegen, is al decennia lang het onderwerp van persuasieonderzoek. Een invloedrijke theorie op dit gebied is *the Integrative Model of Behavioral Prediction* (IMBP) van Fishbein en Yzer (2003), zie Figuur 1. Het model stelt dat een bepaald gedrag voorspeld kan worden aan de hand van een aantal determinanten. In eerste instantie hangt gedrag af van of men de benodigde vaardigheden (*skills*) heeft, niet gehinderd wordt door omstandigheden (*environmental constraint*) en een sterke intentie (*intention*) heeft om het gedrag uit te voeren. Als aan deze voorwaarden is voldaan, is het waarschijnlijk dat men het gedrag gaat uitvoeren. Als één van die determinanten niet voldoet aan deze voorwaarden, bijvoorbeeld een zwakke intentie, dan is het waarschijnlijker dat het gedrag niet wordt uitgevoerd.

Figuur 1: *The Integrative Model of Behavioral Prediction* (Bron: Fishbein & Yzer, 2003)

De sterkte van de gedragsintentie kan op haar beurt weer voorspeld worden aan de hand van drie andere determinanten, namelijk de gedragsattitude (*attitude*), de waargenomen normen (*percieved norms*) en de eigeneffectiviteitsperceptie (*self-efficacy*). De gedragsattitude is de algemene houding met betrekking tot de voor- en nadelen van het gedrag. Bijvoorbeeld, als iemand veel nadelen ziet in het invullen van een vragenlijst (bv. tijdverlies, afleiding, oninteressant), dan heeft hij waarschijnlijk een negatieve attitude ten opzichte van het invullen van de vragenlijst. Dit verzwakt uiteindelijk de intentie om de vragenlijst in te vullen. De waargenomen normen hebben betrekking op hoe iemand denkt dat andere mensen denken over het gedrag. Als iemand denkt dat zijn vrienden het leuk

vinden om een vragenlijst in te vullen, dan kan dat de gedragsintentie positief beïnvloeden. De eigeneffectiviteitsperceptie gaat ten slotte over de eigen inschatting of iemand in staat is om het gedrag uit te voeren. Als iemand denkt de situationele barrières niet te kunnen overbruggen, bijvoorbeeld een dringende deadline, dan verzwakt dat ook de gedragsintentie.

Elk van deze determinanten van de gedragsintentie is een samenvatting van een aantal overtuigingen. De gedragsattitude omvat overtuigingen over de waarschijnlijkheid en wenselijkheid van het gedrag, de waargenomen normen omvat normatieve overtuigingen en motieven om zich te conformeren tot die normen en de eigeneffectiviteitsperceptie omvat overtuigingen over het eigen kunnen. Tot slot liggen er een aantal indirecte en distale variabelen ten grondslag aan de determinanten, waaronder demografische variabelen, cultuur, doelattitudes (bv. stereotypes en stigma's), persoonskenmerken (bv. stemming en emoties) en blootstelling aan de media.

Persuasiestudies beperken de toepassing van het IMBP vaak tot de eigeneffectiviteitsperceptie, waargenomen norm of gedragsattitude, waardoor de indirecte variabelen van het model vaak buiten de boot vallen (bv. in Bright, Fishbein, Manfredo & Bath, 1993; Fishbein & Yzer, 2003). Tevens hebben handboeken over het IMBP de neiging om veel aandacht te besteden aan de drie determinanten en relatief weinig aandacht toe te wijden aan de invloed van de indirecte variabelen (bv. in Hoeken e.a., 2009). Dit heeft te maken met het eerder genoemde metaforenprobleem. Persuasieonderzoekers hebben de neiging om het menselijk denken vaak in termen van ratio versus emotie te onderscheiden en zich tot het rationele brein te beperken, omdat zij betere grip zouden hebben op het bewuste rationele gedrag dan het onbewuste emotionele gedrag (Hoeken e.a., 2009). Het gevolg is uiteindelijk dat het rationele denken op de voorgrond wordt geplaatst en de niet-rationele aspecten ten onrechte naar de achtergrond worden geduwd. De relatie tussen emoties en gedragsattitude blijft in het model bijvoorbeeld onderbelicht, terwijl Van Berkum (2011) juist beargumenteert dat het affectief systeem fundamenteel is aan de handelingen en gedragingen van de mens. Dit impliceert dat de relatie tussen emotie en gedrag niet zo indirect en distaal is als het IMBP suggereert.

Doelattitudes krijgen tevens net zo min de aandacht in het IMBP. Een doelattitude is in dit model de houding ten opzichte van contextuele factoren die te maken hebben met het uit te voeren gedrag. In het vragenlijstvoorbeeld hebben de doelattitudes bijvoorbeeld betrekking op het thema, de studente die de vragenlijst heeft ontwikkeld, het medium, enzovoorts. Hiermee verschilt een doelattitude met een gedragsattitude, omdat het laatste de houding betreft ten opzichte van de consequenties van het invullen van de vragenlijst. Neem bijvoorbeeld het volgende scenario: een man in tijdsnood krijgt van een goede vriendin een vragenlijst over bekende Nederlanders toegestuurd. Zijn gedragsattitude ten opzichte van het invullen van die vragenlijst kan overwegend positief zijn na de afweging van een aantal doelattitudes: *'ik sta positief ten opzichte van mijn goede*

vriendin', 'ik sta negatief ten opzichte van tijdverlies' en 'ik sta positief ten opzichte van bekende Nederlanders'. Al deze attitudes vergroten uiteindelijk de waarschijnlijkheid dat de vragenlijst wordt ingevuld.

Een specifiek soort doelattitude dat in het huidige experiment wordt gemanipuleerd is de attitude ten opzichte van de bron die vermeld wordt bij controversiële stellingen, ofwel de *bronattitude*. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat men bij het interpreteren van de inhoud van een bericht rekening houdt met wie de bron van het bericht is (Van Berkum, Van den Brink, Tesink, Kos & Hagoort, 2008) en welke kenmerken de bron heeft (Ziegler, Von Schwichow & Diehl, 2005). Van Berkum e.a. (2008) beargumenteren dat men stereotype voorkennis gebruikt om situaties, objecten en personen in een fractie van een seconde te kunnen beoordelen. Dit automatische mechanisme helpt mensen om in weinig tijd en met weinig informatie een 'voldoende' inschatting of keuze te kunnen maken. De implicatie hiervan is bijvoorbeeld dat een stelling of citaat met de ene bronvermelding anders wordt beoordeeld dan dezelfde stelling of citaat met een andere bronvermelding, omdat de informatiesamenstelling anders is. Horvath, Hegarty, Tyler & Mansfield (2011) illustreren dit in een onderzoek naar de normalisering van seksisme onder jonge mensen door de mannentijdschriften *lads' mags*. De onderzoekers verwachtten dat jonge mannen zich eerder zouden identificeren met extreem seksistische citaten uit een mannentijdschrift dan uit interviews met veroordeelde verkrachters. Mannen tussen 18-46 jaar oud kregen een vragenlijst met citaten van beide bronnen en werden gevraagd met welke citaten zij zich het meeste identificeerden. Horvath e.a. (2011) presenteerden de seksistische citaten van beide bronnen op drie manieren. De eerste groep kreeg citaten die niet voorzien waren van bronvermeldingen, de tweede groep kreeg citaten die voorzien waren van correcte bronvermeldingen en de derde groep kreeg citaten met incorrecte bronvermeldingen. Horvath e.a. (2011) vonden een significant interactie-effect tussen bronattributie en brontype. De mannen identificeerden zich het meest met citaten van beide bronnen wanneer *lads' mags* vermeld werd en het minst wanneer de veroordeelde verkrachters vermeld werden. Dit onderzoek toont aan dat de houding ten opzichte van de bron van invloed is op hoe een citaat beoordeeld wordt.

Het huidige experiment probeert een effect te vinden van een negatieve versus positieve bron op het beoordelingsgedrag van Nederlandse studenten bij controversiële stellingen. Wanneer de stelling in strijd is met de persoonlijke waarden, voorkeuren en belangen, dan zal dit aansporen tot een negatieve beoordeling. Wanneer de stelling daarentegen wel in lijn is met de persoonlijke waarden, voorkeuren en belangen, dan zal dit aansporen tot een positieve beoordeling. In andere woorden is de verwachting dat een *negatieve stellingtype* leidt tot negatief beoordelingsgedrag en een *positieve stellingtype* tot positief beoordelingsgedrag.

Wanneer de controversiële stellingen niet voorzien zijn van een bronvermelding van rechts-populistische politici of maatschappelijk kritische cabaretiers, dan zal het beoordelingsgedrag slechts afhangen van de evaluatie van de inhoud van een stelling. Wanneer de controversiële stellingen daarentegen wel voorzien zijn van een bronvermelding (ongeacht wie de bron is), dan zal het beoordelingsgedrag niet alleen afhangen van de evaluatie van de stelling, maar ook van de evaluatie van de betreffende bron. De verwachting is dus dat een bronvermelding (*bronattributie en omgekeerde bronattributie*) zal leiden tot ander beoordelingsgedrag dan wanneer er geen bronvermelding (*geen bronattributie*) is, omdat het beoordelingsgedrag beïnvloed zal worden door een extra factor, namelijk het type bron.

Wanneer een stelling voorzien is van een negatieve brontype (*stellingbloktype 1 of 2* (afhankelijk van bronattributietype)), zal dit leiden tot een negatievere beoordeling van de stelling. Naast een evaluatie van de stelling zal namelijk ook de attitude ten opzichte van de bron meewegen in het beoordelingsproces. Een negatieve attitude ten opzichte van de bron zal een extra factor zijn die zal aansporen een stelling negatiever te beoordelen. Daarentegen zullen stellingen voorzien van een positieve brontype (*stellingbloktype 1 of 2* (afhankelijk van bronattributietype)) extra positief beoordeeld worden omdat een positieve attitude ten opzichte van de bron het beoordelingsgedrag zal beïnvloeden.

Om het effect te vinden van een negatieve versus positieve bron op het beoordelingsgedrag bij controversiële stellingen, wordt er gezocht naar een interactie tussen stellingtype, attributietype en stellingbloktype. De verwachting is dat stellingbloktype meer invloed heeft op het beoordelingsgedrag bij negatieve stellingen dan bij positieve stellingen, vanwege de *negativity bias*. Bij negatieve stellingen zal een negatieve of positieve bron veel meer uitmaken hoe studenten de stellingen zullen beoordelen dan bij positieve stellingen, omdat negatieve informatie sterkere gevoelens teweeg brengt dan positieve informatie. Bovendien zal het beoordelingsgedrag van de bronnengroep (met bronvermelding) en omgekeerde bronnengroep (met omgekeerde bronvermelding) relatief meer naar de extremen toe neigen dan van de controlegroep (zonder bronvermelding), vanwege het effect van bronattributie.

Methode

Proefpersonen

234 studenten en oud-studenten met een HBO- of WO-opleiding namen deel aan het onderzoek. 67.9% hiervan gaf aan een WO-opleiding te hebben gevolgd ($n = 159$) en 32.1% een HBO-opleiding ($n = 75$). De leeftijd verschilde van 18 tot en met 29 jaar met een gemiddelde leeftijd van 22 jaar ($SD = 2.28$). 29.9% van de steekproef is mannelijk ($n = 70$) en 70.1% is vrouwelijk ($n = 164$). Alle proefpersonen gaven aan een Nederlandse nationaliteit te hebben.

Na een preanalyse (besproken onder *Design*) werden 52 proefpersonen uitgesloten van de hoofdanalyses, waardoor de samenstelling van de steekproef was veranderd. De nieuwe steekproef bestond uit 182 studenten en oud-studenten, waarvan 68.7% met een WO-opleiding (n = 125) en 31.3% met een HBO-opleiding (n = 57). De leeftijd verschilde eveneens vanaf 18 tot en met 29 jaar met een gemiddelde leeftijd van 22 jaar (SD = 2.28). 30.2% was mannelijk (n = 55) en 69.8% was vrouwelijk (n = 127).

Procedure

De proefpersonen werden via sociale media (*Facebook*) verworven en kregen via een hyperlink toegang tot een online vragenlijst. In een introductietekst werd de anonimiteit van de proefpersonen benadrukt om hen aan te sporen tot eerlijk en serieus beoordelingsgedrag. Het werd de proefpersonen onmogelijk gemaakt om half werk in te leveren. De vragenlijst kon alleen of helemaal wel, of helemaal niet afgemaakt worden.

Materiaal

De vragenlijst bestond uit 60 stellingen over uiteenlopende maatschappelijke en politieke onderwerpen. De meeste onderwerpen hebben vrij recentelijk aandacht gehad in het nieuws. Enkele voorbeeldonderwerpen zijn de langstudeerboete, het immigratiebeleid, de zorg, de Islam in Nederland, het onderwijs, belastingmaatregelen, algemene bezuinigingen en dergelijke. Andere onderwerpen gaan over alledaagse situaties, zoals boodschappen doen bij de dichtstbijzijnde supermarkt, tuinonderhoud, 200 gram groente eten en dergelijke. In Bijlage 1 staat een overzicht van het materiaal. Tot slot eindigde de vragenlijst met een aantal controlevragen over de persoonlijke kenmerken van de proefpersoon, zoals politieke voorkeur, waardering voor satirisch cabaret, attitudes, voorkennis en overige kenmerken.

Design

Het experiment heeft een 3 x 2 x 2 factorieel ontwerp met als onafhankelijke variabelen attributietype, stellingbloctype en stellingtype. Het ontwerp is een gemixt tussenproefpersoon- en binnenproefpersoonsmodel met attributietype (geen bronattributie vs. wel bronattributie & omgekeerde bronattributie) als tussenproefpersoonsfactor en stellingbloctype (1 vs. 2) en stellingtype (negatief vs. positief) als binnenproefpersoonsfactor.

De stellingen zijn gebaseerd op de stimuli gebruikt in het onderzoek van Van Berkum e.a. (2009). Alle items zijn 7-punts Likertschaalvragen met als antwoordmogelijkheden: (1) Helemaal oneens; (2) Oneens; (3) Enigszins oneens; (4) Neutraal; (5) Enigszins eens; (6) Eens; (7) Helemaal eens. Elke stelling heeft één cruciaal woord, waarmee een waardeoordeel wordt gegeven over het

onderwerp van de stelling (bv. slecht, goed, geaccepteerd, verboden). Dit cruciale woord staat achter in de zin, maar is niet het laatste woord. De stellingen zijn ingedeeld in negatieve, neutrale en positieve stellingtypes aan de hand van de verwachte belangen, voorkeuren en waarden van de doelgroep. Bijvoorbeeld, de stelling: *'Het inkorten van het studentenreisrecht is een goede maatregel om te kunnen bezuinigen'* is strijdig met de belangen van studenten. Deze stelling is daarom ingedeeld als negatieve stellingtype, omdat de stelling volgens de verwachting overwegend negatief beoordeeld zal worden door de doelgroep.

Er zijn 60 stellingen geselecteerd, waarvan 20 negatieve, 20 neutrale en 20 positieve stellingen. Deze staan in een pseudowillekeurige volgorde en zijn verdeeld over 4 stellingblokken van 15 stellingen. Elk blok telt dus 5 negatieve, 5 neutrale en 5 positieve stellingen. Er zijn 3 versies gemaakt van de vragenlijst. De versies verschillen in de volgorde van de blokken. Versie 1 had de volgorde 2, 4, 1, 3; versie 2 had de volgorde 1, 2, 3, 4; en versie 3 had de volgorde 3, 4, 1, 2. Hiermee wordt gecontroleerd voor een ongewenst volgorde-effect.

Uit een preanalyse van de geselecteerde stellingen blijkt dat er een redelijk hoge correlatie bestaat tussen de negatieve stellingen onderling (Cronbach's $\alpha = .67$) en de positieve stellingen onderling (Cronbach's $\alpha = .67$). De neutrale stellingen correleren echter matig met elkaar (Cronbach's $\alpha = .28$). Het is daarom niet interessant om de neutrale type stellingen in de verdere analyses te betrekken. Deze stellingen zullen als buffervragen dienen.

Om een onderscheid te kunnen maken tussen een negatieve en positieve bron, werden proefpersonen gevraagd naar hun bekendheid met en attitude ten opzichte van de rechtspopulistische politici Geert Wilders en Pim Fortuyn, en de maatschappelijk kritische cabaretiers Youp van 't Hek en Freek de Jonge. Voorkennis werd gecontroleerd met de 7-punts Likertschaalvragen: *'Ik weet wat voor soort standpunten [politicus] had'* en *'Ik ben bekend met het cabaret van [cabaretier]'*. Uit een preanalyse bleek dat merendeels van de proefpersonen minder bekend was met Pim Fortuyn (65.8% kende zijn standpunten helemaal niet tot slechts een beetje) en Freek de Jonge (76.9% was helemaal niet tot slechts een beetje bekend met zijn cabaret). Tevens had zij een minder uitgesproken attitude ten opzichte van deze Nederlandse bekendheden (70% respectievelijk 86.7% antwoordde neutraal, beetje negatief/positief). Daarnaast bleek de meerderheid van de proefpersonen zowel een negatieve attitude te hebben ten opzichte van Geert Wilders als een positieve attitude ten opzichte van Youp van 't Hek ($n = 182$). Daarom is er besloten om enkel deze groep te betrekken in de hoofdanalyses en om de vergelijking te maken tussen Geert Wilders als negatieve brontype en Youp van 't Hek als positieve brontype.

Er worden drie groepen op type bronattributie vergeleken: (1) een controlegroep zonder bronvermeldingen ($n = 60$); (2) een experimentele groep met bronvermeldingen ($n = 62$); (3) en een experimentele groep met omgekeerde bronvermeldingen ($n = 60$). Bij de bronnengroep werd aan elk

stellingenblok een negatieve of positieve bron geattribueerd. Boven blokken 1 en 3 werd de volgende beschrijving gegeven: *“De volgende stellingen zijn gebaseerd op uitspraken van rechtse politici zoals Geert Wilders en Pim Fortuyn. We willen graag weten wat je hiervan vindt.”*. Blokken 2 en 4 kreeg daarentegen de volgende beschrijving: *“De volgende stellingen zijn gebaseerd op uitspraken van maatschappij kritische cabaretiers zoals Youp van ’t Hek en Freek de Jonge. We willen graag weten wat je hiervan vindt.”*. Bij de omgekeerde groep werden deze beschrijvingen echter omgewisseld. De stellingen uit blokken 1 en 3 werden hier geattribueerd met de maatschappelijk kritische cabaretiers en de stellingen uit blokken 2 en 4 met de rechtse politici. In Tabel 1 wordt het design van het experiment schematisch weergegeven.

Er moet worden opgemerkt dat er in de methode- en resultatensectie wordt gesproken over ‘stellingblokttype’, terwijl er eerder in dit artikel werd gesproken over ‘brontype’. In feite verwijzen beide termen naar hetzelfde: namelijk een groep stellingen onder vermelding van hetzelfde type bron. Het accent wordt echter in het ene geval gelegd op het brontype van een groep stellingen en in het andere geval op de groep stellingen met een bepaalde brontype. Voor het analyseonderdeel is de term ‘brontype’ ongelukkig gekozen, omdat brontype niet van toepassing is op de controlegroep. Deze krijgt immers geen bronvermeldingen. Bovendien krijgen stellingen die in de bronnengroep een negatieve bron hebben, in de omgekeerde groep juist een positieve bron. Hierdoor is het niet mogelijk om een stellingblok het label positieve brontype of negatieve brontype te geven: dit varieert namelijk per groep. Stellingblok is echter wel een factor dat in alle drie de groepen hetzelfde blijft. Hoewel brontype beter past in het theoretische verhaal, is stellingblokttype dus een betere term voor het statistische analyseonderdeel. In de methode- en resultatensectie daarom gerefereerd aan stellingblokttype en in de rest van het artikel aan brontype.

Tabel 1: Schematische weergave van het experimenteel design

	Blok 1 <i>(nr. 1-15)</i>	Blok 3 <i>(nr. 31-45)</i>	Blok 2 <i>(nr. 16-30)</i>	Blok 4 <i>(nr. 46-60)</i>
Attributietype	Stellingblokttype 1		Stellingblokttype 2	
Controlegroep	Geen bron	Geen bron	Geen bron	Geen bron
Bronnengroep	Youp van ’t Hek	Youp van ’t Hek	Geert Wilders	Geert Wilders
Omgekeerde groep	Geert Wilders	Geert Wilders	Youp van ’t Hek	Youp van ’t Hek
Stellingtype: Elke cel heeft 5 negatieve, 5 neutrale en 5 positieve stellingen				

Tot slot werden de groepen nog gecontroleerd op politieke voorkeur en waardering voor satirisch cabaret. Significant afwijkende items van een stellingtype kunnen aan de hand van de politieke

voorkeur eventueel worden geïnterpreteerd als gevolg van afwijkende waarden, voorkeuren en belangen van de proefpersonen. Deze controlevraag werd gepresenteerd als 7-punts Likertschaal (Mijn politieke voorkeur is: (1) Extreem links; (2) Links; (3) Enigszins links; (4) Neutraal; (5) Enigszins rechts; (6) Rechts; (7) Extreem rechts). Significant afwijkende scores bij stellingen met Youp van 't Hek als bron kunnen aan de hand van waardering voor satirisch cabaret eventueel worden geïnterpreteerd als gevolg van het beoordelen van stellingen als ironisch en niet-serieus. Deze controlevraag werd gepresenteerd als 7-punts Likertschaalvraag (Satirisch cabaret kan ik goed waarderen: (1) Helemaal oneens; (2) Oneens; (3) Enigszins oneens; (4) Neutraal; (5) Enigszins eens; (6) Eens; (7) Helemaal eens).

Analyses

De Chi-kwadraattoets is gebruikt om te controleren op ongewenste demografische verschillen tussen de groepen. Daarnaast is een meervoudige ANOVA gebruikt ter controle van eventuele verschillen in politieke voorkeur en waardering voor satirisch cabaret. Tot slot is een ANOVA voor herhaalde metingen gebruikt om de hypothesen met betrekking tot het stellingtype, attributietype, brontype en de 3-wegsinteractie te toetsen. Om de hypothese met betrekking tot de stellingblokttype (brontype) te toetsen, zijn de resultaten van de ANOVA voor herhaalde metingen echter opgesplitst per groep om de eerder genoemde reden dat brontype varieert per experimentele groep en in de controlegroep niet van toepassing is, waardoor dezelfde toets voor elke groep een ander construct zou berekenen.

Resultaten

Als eerst is er gecontroleerd of de proefpersonen voldoende gerandomiseerd zijn over de groepen. Een Pearson Chi-kwadraattoets wijst uit dat het aantal mannen en vrouwen gelijk verdeeld is ($X^2 = .23$; $df = 2$; $p = .894$). Er is echter wel een significant verschil ontdekt in opleidingsniveau ($X^2 = 6.09$; $df = 2$; $p = .048$). De controlegroep heeft overwegend minder WO-studenten ($n = 34$) en meer HBO-studenten ($n = 26$) in vergelijking met de bronnengroep (respectievelijk $n = 47$; $n = 15$) en de omgekeerde bronnengroep (respectievelijk $n = 44$; $n = 16$). Een meervoudige ANOVA wijst bovendien uit dat de groepen gelijk verdeeld zijn in politieke voorkeur ($F(2, 179) = 1.58$; $p = .209$) en in waardering voor satirisch cabaret ($F(2, 179) = 1.18$; $p = .310$). Er moet dus geconcludeerd worden dat er a priori verschillen bestaan in opleidingsniveau. In de discussiesectie zullen de implicaties hiervan besproken worden.

Om de hypothesen te toetsen is een $3 \times 2 \times 2$ ANOVA voor herhaalde metingen uitgevoerd met stellingtype (negatief vs. positief) en stellingblokttype (1 vs. 2) als binnenproefpersoonsfactor en attributietype (geen bronattributie vs. wel bronattributie & omgekeerde bronattributie) als

tussenproefpersoonsfactor. In Tabel 2 staan de gemiddelde scores en standaarddeviaties van de drie groepen bij stellingbloktypes 1 en 2 van de negatieve en positieve stellingen. In Figuur 2 worden de scores bovendien grafisch weergegeven. Uit de 3 x 2 x 2 ANOVA blijkt dat er een significant hoofdeffect is van stellingtype ($F(1, 179) = 168.11; p < .001$). Dit betekent dat studenten die het niet eens zijn met een stelling, deze overwegend negatief beoordelen, terwijl zij de stellingen waarmee zij het wel eens zijn overwegend positief beoordelen. Daarentegen is er geen significant hoofdeffect van attributietype gevonden ($F(1, 179) = .194; p = .824$). Dit betekent dat studenten controversiële stellingen op dezelfde manier beoordelen, of er nu wel of geen bronvermelding wordt gegeven. Uit een aparte 3 x 2 x 2 ANOVA voor herhaalde metingen waarin de resultaten opgesplitst zijn per groep, blijkt er echter wel een significant hoofdeffect van stellingbloktipe te zijn binnen de bronnengroep ($F(1, 61) = 38.40; p < .001$) en binnen de omgekeerde bronnengroep ($F(1, 59) = 14.52; p < .001$). Controversiële stellingen waar Geert Wilders bij wordt vermeld, worden overwegend negatief beoordeeld, terwijl controversiële stellingen waar Youp van 't Hek bij wordt vermeld juist overwegend positief beoordeeld worden.

Tabel 2: Gemiddelde scores (en standaarddeviaties) van de drie groepen bij stellingbloktypes 1 en 2 van de negatieve en positieve stellingen

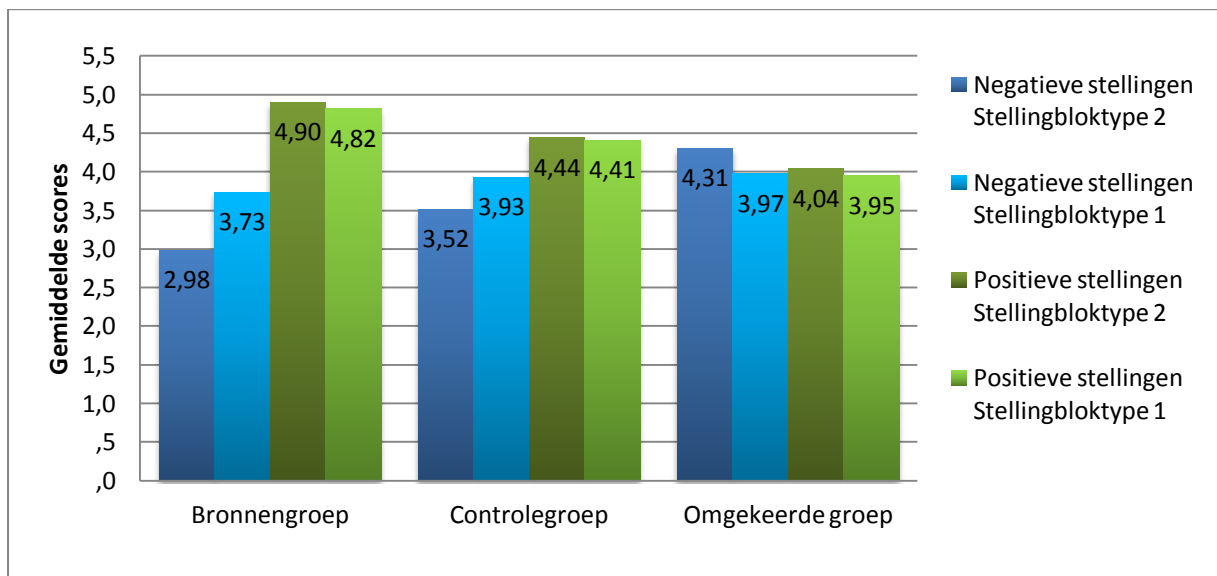
	Negatieve stellingen		Positieve stellingen		Totaal
	Stellingbloktipe	Stellingbloktipe	Stellingbloktipe	Stellingbloktipe	
	2	1	2	1	
Controlegroep	3.52 (.73)	3.93 (.69)	4.44 (.64)	4.41 (.57)	4.07 (.05)
Bronnengroep	2.98 (.63)	3.73 (.77)	4.90 (.61)	4.82 (.57)	4.11 (.05)
Omgekeerde groep	4.31 (.52)	3.97 (.55)	4.04 (.56)	3.95 (.70)	4.07 (.05)
	Negatieve stellingtype		Positieve stellingtype		
	3.74(.04)		4.43 (.04)		
	Stellingbloktipe 2		Stellingbloktipe 1		
	4.03 (.03)		4.13 (.04)		

Tot slot was de belangrijkste hypothese dat stellingbloktipe een groter effect heeft op het beoordelingsgedrag bij het negatieve stellingtype dan bij het positieve stellingtype en dat het beoordelingsgedrag van de bronnengroep en omgekeerde groep relatief meer naar de extremen toe neigt dan het beoordelingsgedrag van de controlegroep. Er blijkt inderdaad een significant interactie-effect te zijn tussen stellingtype, attributietype en stellingbloktipe ($F(2, 179) = 20.19; p < .001$). Een paarsgewijze vergelijking wijst uit dat studenten zowel uit de bronnengroep als uit de omgekeerde groep stellingen waarmee zij het niet eens zijn, negatiever beoordeelden als Geert Wilders werd

vermeld, maar positiever als Youp van 't Hek werd vermeld ($p < .001$, respectievelijk, $p < .001$). Ook blijkt dat het voor het beoordelen van stellingen waarmee studenten het wel eens zijn niet uitmaakt of Geert Wilders of Youp van 't Hek vermeld wordt. Studenten uit zowel de bronnengroep als de omgekeerde groep beoordeelden de positieve stellingen ongeveer even positief ($p = .297$, respectievelijk, $p = .280$).

Bovendien blijkt het interactie-effect tussen stellingstype en stellingblokje veel sterker te zijn onder de studenten in de bronnengroep dan de studenten in de controlegroep. Studenten uit de eerste groep beoordeelden negatieve stellingen met Geert Wilders (stellingblokje 2) veel negatiever ($p < .001$), positieve stellingen met Geert Wilders veel positiever ($p < .001$) en ook positieve stellingen met Youp van 't Hek (stellingblokje 1) veel positiever ($p = .001$) vergeleken met de studenten die dezelfde stellingen beoordeelden zonder bronvermelding. Een uitzondering betreft echter de negatieve stellingen waar Youp van 't Hek bij vermeld is ($p = .335$): op deze stellingen werd niet significant anders gescoord. Over het algemeen blijkt dus dat studenten die werden blootgesteld aan een negatieve of positieve bron, de neiging hadden om meer aan de uiteinden van de beoordelingsschaal te scoren dan studenten die geen bronvermeldingen kregen, behalve bij de negatieve stellingen waar Youp van 't Hek bij vermeld was.

Figuur 2: Gemiddelde scores op stellingstype, attributietype en stellingblokje

De studenten uit de omgekeerde bronnengroep bleken bovendien ook significant anders te scoren dan de controlegroep, maar dan in omgekeerde richting en met veel neutralere scores (rond de 4), zoals in Figuur 2 grafisch wordt weergegeven. Studenten uit de omgekeerde bronnengroep beoordeelden negatieve stellingen met Youp van 't Hek (stellingblokje 2) veel positiever ($p < .001$), positieve stellingen met Youp van 't Hek veel negatiever ($p = .001$) en positieve stellingen met Geert

Wilders (stellingblokje 1) veel negatiever ($p < .001$) vergeleken met de studenten uit de controlegroep die bij dezelfde stellingen geen bronvermelding kregen. De negatieve stellingen met Geert Wilders vormen een uitzondering. De omgekeerde bronnengroep verschilde op deze stellingen niet significant van de controlegroep ($p = 1.000$). Samenvattend beoordelen studenten uit de omgekeerde groep dus wel positiever bij een positieve bron en negatiever bij een negatieve bron vergeleken met studenten uit de controlegroep, met uitzondering van de negatieve stellingen met Geert Wilders. De scores neigen echter meer naar het neutrale toe.

Conclusie en discussie

Dit artikel onderzocht het effect van een negatieve versus positieve bron op het beoordelingsgedrag van Nederlandse studenten bij controversiële stellingen. Uit het experiment is gebleken dat Nederlandse studenten stellingen waarmee zij het niet eens zijn (*negatieve stellingtype*), in vergelijking met studenten die geen bronvermelding kregen, negatiever gaan beoordelen als Geert Wilders wordt vermeld en positiever als Youp van 't Hek wordt vermeld. Een verklaring voor dit brontype-effect is dat de participerende studenten een negatieve attitude ten opzichte van Geert Wilders en een positieve attitude ten opzichte van Youp van 't Hek hebben, welke mogelijk invloed hebben gehad op het beoordelingsgedrag. Eerder werd beargumenteerd dat dit beoordelingsgedrag afhangt van het verwerken van informatie en de evaluatie van die informatie gebaseerd op een reflectie op de persoonlijke belangen, voorkeuren, waarden en attitudes: het affectief systeem. De studenten haalden stereotype voorkennis op uit het geheugen die relevant is voor de stelling, waaronder rationele feitelijke kennis, maar ook de negatieve of positieve emoties en gevoelens die de studenten erbij hebben. Dit geeft hen de mogelijkheid om in beperkte tijd en met beperkte informatie een 'voldoende' inschatting te maken van welk beoordelingsgedrag het meest gepast is bij de stelling. Echter, wanneer een bron wordt genoemd, weegt deze ook mee in de affectieve beoordeling van de stelling. Een negatieve attitude ten opzichte van Geert Wilders onder de studenten in de bronnengroep heeft mogelijk een negatief affect opgewekt dat invloed heeft gehad op de algemene beoordeling van de stelling. Mogelijk beoordeelden zij daardoor de negatieve stellingen negatiever dan de studenten die geen bronvermelding kregen, omdat bij de laatste groep de attitude ten opzichte van de bron niet van toepassing was. Omgekeerd zorgde een positief affect ten opzichte van Youp van 't Hek mogelijk voor een relatief positieve beoordeling van de negatieve stellingen ten opzichte van de beoordelingen van de studenten uit de controlegroep.

Een interessante observatie is bovendien dat het voor controversiële stellingen waarmee studenten het wel eens zijn (*positieve stellingtype*), niet veel uitmaakt of de bron die erbij vermeld werd negatief of positief was. Studenten beoordeelden de positieve stellingen ongeveer hetzelfde, ongeacht of zij een negatieve of positieve attitude hadden ten opzichte van de bron die erbij vermeld

werd. Er blijkt dus een asymmetrische verdeling te zijn van de invloed van een bronvermelding, zoals dit grafisch wordt weergegeven in Figuur 2. Een verklaring voor dit asymmetrische effect is dat er een *negativity bias* optreedt bij negatieve stellingen en niet bij positieve stellingen. Negatieve prikkels leiden tot meer aandacht en emoties, terwijl dit niet het geval is bij neutrale of positieve prikkels. De *negativity bias* verklaart waarom controversiële stellingen waarmee studenten het niet eens waren, veel negatiever beoordeeld werden bij een negatieve bronvermelding dan een positieve bronvermelding. Echter, blijkbaar gaat de *negativity bias* niet op voor het negatieve brontype als deze wordt vermeld bij positieve stellingen. Studenten beoordeelden de positieve stellingen immers ongeveer hetzelfde, ongeacht het brontype. Een mogelijke verklaring voor deze uitzondering is dat de relatie tussen de positieve stelling en de negatieve bron als onverwacht werd ervaren. Van Berkum e.a. (2008) lieten zien dat mensen bij het luisteren van het bericht, rekening houden met wie de spreker is. Als een bepaald bericht door een zeer onverwachte spreker wordt uitgesproken, treedt er een sterke neurale reactie op. Dit zou bijvoorbeeld gebeuren als Geert Wilders zou zeggen: *“Het dragen van een hoofddoekje in het onderwijs zou geaccepteerd moeten worden.”*. Als de studenten stereotype voorkennis over Geert Wilders hebben die niet overeenkomt met de inhoud van de stelling, dan zou deze onverwachte relatie kunnen leiden tot uitzonderlijk beoordelingsgedrag. In dit geval zouden studenten niet extra negatief oordelen over de stelling.

Een onverwacht resultaat is dat de omgekeerde bronnengroep neutraler scoorde dan de controlegroep, terwijl werd verwacht dat de omgekeerde groep net zoals de bronnengroep relatief meer naar de uiteinden van de beoordelingsschalen toe zou neigen, maar dan in omgekeerde richting. Dit verschil is mogelijk toe te schrijven aan het toeval of aan variabelen waar in dit experiment niet voor is gecontroleerd, bijvoorbeeld gemoedstoestand, vakgebied van de student of invultijd van de vragenlijst. De bronnengroep en omgekeerde groep verschilden namelijk niet met betrekking tot opleidingsniveau, geslacht, waardering voor cabaret en politieke voorkeur. Desalniettemin hebben de relatief neutrale scores van de omgekeerde bronnengroep wel het gewenste antwoordpatroon dat ondersteunt dat een negatieve bron over het algemeen leidt tot negatiever beoordelingsgedrag en een positieve bron tot positiever beoordelingsgedrag.

Een tweede onverwacht resultaat is dat studenten uit de bronnengroep en omgekeerde groep de negatieve stellingen met stellingblokje 1 niet significant anders beoordelen dan studenten uit de controlegroep (Gemiddelden (en standaarddeviaties) zijn respectievelijk 3.73 (.77); 3.97 (.55); 3.93 (.69)). Brontype heeft blijkbaar geen invloed gehad op deze stellingen. Mogelijk heeft dit onverwachte resultaat te maken met de aard van de stellingen. Een beperking van dit experiment is dat er geen vooronderzoek is geweest om de betrouwbaarheid van de items te testen. De itembetrouwbaarheid van de controversiële stellingen was redelijk hoog ($\alpha = .67$ voor beide stellingtypes), maar de neutrale type stellingen correleerde laag ($\alpha = .28$). Hoewel dit geen

tegenvallende gegevens zijn, had een vooronderzoek tot een betere selectie stellingen met hogere alfa's kunnen leiden. Wellicht hadden andere stellingen van dezelfde aard wel tot gunstigere resultaten geleid.

Het experiment heeft nog twee andere beperkingen. Ten eerste is er sprake van mono-operationalisatie. De attitudes ten opzichte van de twee brontypes zijn vastgesteld aan de hand van slechts twee 7-punts Likertvragen, namelijk: "Ik sta ten opzichte van Geert Wilders: (1) Extreem negatief; (2) Negatief; (3) Enigszins negatief; (4) Neutraal; (5) Enigszins positief; (6) Positief; (7) Extreem positief" en "Ik sta ten opzichte van Youp van 't Hek: (1) Extreem negatief; (2) Negatief; (3) Enigszins negatief; (4) Neutraal; (5) Enigszins positief; (6) Positief; (7) Extreem positief". Een combinatiescore van meerdere controlevragen zou voor de validiteit van de operationalisering van de brontypes beter zijn. Bovendien zijn de groepen niet voldoende gerandomiseerd op opleidingsniveau. In de controlegroep blijken er namelijk meer HBO-studenten en minder WO-studenten te zitten in vergelijking met de bronnengroep en omgekeerde bronnengroep. Hoewel beide type studenten hoger opgeleid zijn, is het mogelijk dat de resultaten uit het experiment beïnvloed zijn door het verschil in opleidingsniveau. De conclusies van het onderzoek dienen hierdoor met enige voorzichtigheid uitgesproken te worden.

Tot slot wilt dit artikel onderstrepen dat het noodzakelijk is om op zoek te gaan naar nieuwe manieren om resultaten in persuasie- en gedragsonderzoek te interpreteren. Zeker na recent onderzoek naar het affectief systeem (Van Berkum e.a., 2009) is er een urgentie om het belang van de rol van emoties en gevoel, die voorheen weinig aandacht heeft gehad, te heroverwegen. Een nieuwe metaforische kijk waarin emoties meer op de voorgrond geplaatst worden, kan leiden tot een nieuwe generatie theoretische modellen en inzichten. In de bestaande persuasieliteratuur over het IMBP worden de gedragsattitude, waargenomen norm en eigeneffectiviteitsperceptie centraal gesteld, waardoor het menselijk denken voornamelijk wordt gezien als een mechanisme dat neutrale, rationele beslissingen maakt gebaseerd op voor- en nadelen, plussen en minnen, enen en nullen, zonder dat er aandacht wordt besteed aan de vraag *waarom* iets voordelig of nadelig is. Deze vraag gaat namelijk over de motieven en waarden van het affectief systeem en valt buiten het bereik van de gebruikte metafoor van het rationele brein.

Referenties

- Bright, A. D., Fishbein, M., Manfreda, M. J., & Bath, A. (1993). Application of the Theory of Reasoned Action to the National Part Service's Controlled Burn Policy. *Journal of Leisure Research*, 263-280.
- Fishbein, M., & Yzer, M. C. (2003). Using Theory to Design Effective Health Behavior Interventions. *Communication Theory*, 164-183.

- Fodor, J. D. (1995). Comprehending Sentence Structure. In L. R. Gleitman, & M. Liberman, *An Invitation to Cognitive Science* (pp. 209-246). Cambridge: MIT Press.
- Fromkin, V. A., Curtiss, S., Hayes, B. P., Hyams, N., Keating, P. A., Koopman, H., . . . Szabolcsi, A. (2000). *Linguistics: An Introduction to Linguistic Theory*. Malden: Blackwell Publishing.
- Gibson, E., & Pearlmutter, N. J. (1998). Constraints on Sentence Comprehension. *Trends in Cognitive Sciences*, 262-268.
- Hoeken, H., Hornikx, J., & Hustinx, L. (2009). *Overtuigende teksten: onderzoek en ontwerp*. bussum: Coutinho.
- Horvath, M. A., Hegarty, P., Tyler, S., & Mansfield, S. (2011). "Lights on at the End of the Party": Are Lads' Mags Mainstreaming Dangerous Sexism? *British Journal of Psychology*.
- Kintsch, W. (2000). Metaphor Comprehension: A Computational Theory. *Psychonomic Bulletin & Review*, 363-394.
- Lewis, R. L., Vasishth, S., & Van Dyke, J. A. (2006). Computational Principles of Working Memory in Sentence Comprehension. *Trends in Cognitive Sciences*, 447-454.
- Morgan, G. (2006). The Challenge of Metaphor. In G. Morgan, *Images of Organization* (pp. 337-341). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Putrevu, S. (2010). An examination of consumer responses toward attribute- and goal-framed messages. *The Journal of Advertising*, 5-24.
- Stahl, S., Jacobson, M., Davis, S., & Davis, R. (1989). Prior Knowledge and Difficult Vocabulary in the Comprehension of Unfamiliar Text. *Reading Research Quarterly*, 27-43.
- Van Berkum, J. J. (2011, September 30). Zonder Gevoel Geen Taal. *Oratie aan de Universiteit van Utrecht*. Utrecht, Nederland.
- Van Berkum, J. J., Holleman, B., Nieuwland, M., Otten, M., & Murre, J. (2009). Right or Wrong? The brain's Fast Response to Morally Objectionable Statements. *Psychological Science*, 1092-1099.
- Van Berkum, J. J., Van den Brink, D., Tesink, C. M., Kos, M., & Hagoort, P. (2008). The Neural Integration of Speaker and Message. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 580-591.
- Weaver, W. (1949). Recent Contribution to the Mathematical Theory of Communication. In C. Shannon, & W. Weaver, *The Mathematical Theory Of Communication* (pp. 93-117). Urbana: University of Illinois Press.
- Ziegler, R., Von Schwichow, A., & Diehl, M. (2005). Matching the Message Source to Attitude Functions: Implications for Biased Processing. *Journal of Experimental Social Psychology*, 645-653.

Bijlage 1: Stellingen uit de online vragenlijst

BLOK 1

- 1 Het verhogen van de AOW leeftijd is een goede manier om de oplopende kosten van de overheid te drukken
- 2 Het betalen van de eerste zes maanden van de WW-uitkering moet voor werkgevers verplicht zijn
- 3 Op de publieke omroep moet in deze tijden flink bezuinigd worden
- 4 Gezamenlijke schoonmaakacties zijn bevorderend voor de sociale cohesie in de wijk
- 5 In de cultuursector moeten bibliotheken zoveel mogelijk ontzien worden bij de bezuinigingen
- 6 Parkeervergunningen moeten gratis worden
- 7 Met de bestaande maatregelen wordt voetbalgeweld voldoende beperkt in Nederland
- 8 Dat er een quotum van 1000 asielzoekers per jaar wordt ingevoerd is een uitstekend idee
- 9 Een extra uitsmijter voor de discotheek geeft voldoende veiligheid in het uitgaansleven
- 10 Aan militaire operaties moet geen ontwikkelingsgeld besteed worden
- 11 Aan de studiefinanciering mag niet gerommeld worden in de bezuinigingsafspraken
- 12 Het dragen van hoofddoekjes in publieke functies moet verboden worden
- 13 200 gram groente per dag eten is een waardevol voedingsadvies voor iedereen
- 14 De langstudeerdersboete is een goede stimulans voor studenten om hun studie op tijd af te ronden
- 15 Vrouwenbesnijdenis moet zwaar bestraft worden

BLOK 2

- 16 Op plaatsen waar veel overlast is moet meer cameratoezicht komen
- 17 Goed verzorgde speeltuinen zijn prettig voor de hele buurt
- 18 Het inkorten van het studentenreisrecht is een goede maatregel om te kunnen bezuinigen
- 19 De salarissen van bewindslieden en Kamerleden moeten verlaagd worden
- 20 De onroerendezaakbelasting moet met 10% verlaagd worden
- 21 Griekenland moet de eurozone uitgezet worden
- 22 De koran is in strijd met onze rechtsstaat en moet daarom verboden worden
- 23 Uitkeringstrekkers met een niet-Nederlandse nationaliteit moeten terug naar eigen land
- 24 Door strengere boetes opgelegd te krijgen zal de NS minder vertraging laten ontstaan
- 25 De gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen moet verdedigd worden
- 26 Overlast door Oost-Europese werknemers moet harder aangepakt worden
- 27 Een dure auto is goed voor het aanzien van de straat
- 28 Subsidies voor kunst en cultuur moeten drastisch verlaagd worden
- 29 Zwervers creëren een gevoel van onveiligheid in de buurt
- 30 Het is terecht dat ons belastinggeld aan buitenlandse criminelen in Nederlandse TBS-klinieken besteed wordt

BLOK 3

- 31 Het aanstellen van een wethouder voor de portefeuille Veiligheid is overbodig
- 32 Vanwege de schending van mensenrechten moet het EK in Oekraïne geboycot worden
- 33 Om een einde te maken aan de burgeroorlog in Syrië is een internationaal leger een goed middel
- 34 Speeltuinen moeten vaker onderhouden worden
- 35 Dat Moslimvrouwen behandeling door mannelijke artsen weigeren zou niet mogelijk moeten zijn

- 36 In het Openbaar Vervoer moet er beter toezicht komen
- 37 Voor mensen uit Islamitische landen moet er een immigratiestop komen in de wet
- 38 Groenkleurige openbare brievenbussen zijn goed voor het straatbeeld
- 39 Het aantal praatpalen langs de snelweg moet uitgebreid worden
- 40 In de hele stad moet preventief fouilleren op straat toegestaan zijn
- 41 Positieve discriminatie bij allochtonen en illegalen moet gestopt worden
- 42 De uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking zijn veel te hoog voor een klein land als Nederland
- 43 Het organiseren van de Olympische Spelen van 2028 is een mooie uitdaging voor Nederland
- 44 Jongeren die overlast veroorzaken op straat moeten keihard aangepakt worden
- 45 Alle Islamitische scholen in Nederland moeten gesloten worden

BLOK 4

- 46 Aan multiculturele projecten mag geen geld meer worden gegeven
- 47 Het dragen van een hoofddoekje in het onderwijs zou geaccepteerd moeten worden
- 48 Voor boodschappen zouden mensen naar de dichtstbijzijnde supermarkt moeten gaan
- 49 Voor allochtonen in de zorg moet er geen speciaal personeel aangesteld worden
- 50 Hondenbelasting moet afgeschaft worden
- 51 Aan de OV-jaarkaart mag niet worden gesleuteld in de bezuinigingsafspraken
- 52 Voor het helpen van ouderen moeten thuiszorgmedewerkers meer tijd krijgen
- 53 Het is idioot om te denken dat alle culturen gelijkwaardig zijn aan elkaar
- 54 Een nette voortuin is een weldaad voor de buurt
- 55 De belasting in Nederland moet omhoog van 19% naar 21%
- 56 Voor ouderen en gehandicapten moeten er betere voorzieningen komen
- 57 Roodkleurige openbare brievenbussen zijn slecht voor het straatbeeld
- 58 In de stad moeten drugsgebruikersruimtes geplaatst worden
- 59 Op het houden van dieren moeten dierenbeulen een levenslang verbod krijgen
- 60 Dat er een ouderenloket komt in elk stadsdeel is een noodzakelijk besluit geweest